

ALLAH'A İMAN'IN PSİKO-SOSYAL TEMELLERİ
(MASLOW'UN İHTİYAÇLAR HİYERARŞİSİ BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME)

*PSYCHOSOCIAL FOUNDATIONS OF FAITH IN ALLAH
(AN ASSESSMENT IN THE CONTEXT OF MASLOW'S
HIERARCHY OF NEEDS)*

Seyithan CAN

Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Siirt
Assistant Professor, Siirt University Faculty of Theology, Siirt
seyithancan@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-2336-4179

DOI: 10.47425/siirtilahiyat.785155

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 25.08.2020

Kabul Tarihi / Date Accepted: 15.10.2020

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Aralık 2020

Atf / Citation: Can, Seyithan (Allah'a İman'ın Psiko-Sosyal Temelleri (Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Bağlamında Bir Değerlendirme). Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 7/2

(Aralık/2020), s. 473-501

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/siirtilahiyat> mail: sifdergisi@gmail.com

Öz

İnsan fizyolojik, psikolojik ve duygusal yönleriyle parçalanamaz bir bütünlüğe sahiptir. İnsan tarafından ortaya konan eylemlerin gerçek anlamda mükemmel olabilmesi için bu üç duygu etrafında hissettiği ihtiyaçların karşılanması önem arz eder. Bu bağlamda insani bir eylem olan imanın da salt zihinsel bir aktive olmadığı, aynı zamanda fizyolojik, psikolojik ve duygusal yönleri de bulunan bir olgu olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. İnsanın gerçek bir imana ulaşabilmesi için iman ettiği varlığın bu ihtiyaçlarını gidermesi gerekir. Çünkü insanın sadece bir yönüne hitap eden olgular, insan benliğini ve karakterini inşa edemez. Bu makale, günümüzde salt zihinsel bir etkinlik ve kelime-i şahadet üzerinde odaklanan Allah'a imanın psiko-sosyal yönlerini, psikolojinin önemli isimlerinden biri olan Abraham Harold Maslow'un ihtiyaçlar piramidi bağlamında ortaya koymayı amaçlamaktadır. İhtiyaçlar piramidinin en dikkat çekici özelliği, en üst seviyeye çıkılabilmesi için en alt ihtiyacın karşılanmasının zorunluluğudur. Allah'a iman açısından değerlendirildiğinde İslâm dininin, Maslow'un piramidindeki fizyolojik, psikolojik, duygusal ve sosyal ihtiyaçları gidererek gerçek bir imana ulaştırmayı hedeflediği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler:

Kelâm, Allah, İman, Maslow, İhtiyaçlar Hiyerarşisi.

Abstract

The man has an indivisible integrity with physiological, psychological and emotional aspects. The needs felt on three feelings should be fulfilled so actions made by man can be perfect in real terms. In this context, faith as human action is not an absolute mental activity but also reveals as truth being a fact with physiological, psychological and emotional aspects. The existence that man believes should meet these needs so man can get real faith. Since facts addressing to man's single aspect can not make man's ego and character. This article aims to reveal psychosocial aspects of faith to Allah, focusing on absolute mental activity and kalima shahadah in the context of hierarchy of needs belonging to Abraham Harold Maslow, being one of the important persons in psychology. The most remarkable feature in hierarchy of needs is necessity to meet bottom need to get top level. When it is evaluated in terms of faith to Allah, it is seen that Islam religion aims to reach to real faith by meeting physiological, psychological, emotional and social needs in Maslow's hierarchy.

Keywords:

Kalâm, Allah, Faith, Maslow, Hierarchy of Needs

Giriş

Teoloji kavramı, hem insan hem de sosyal yapıyı içerisine alan geniş bir anlam alanına sahiptir. Ancak geleneksel teolojik bakış, insanı ve sosyal yapıyı öteleyerek sadece Tanrı'yı kendisine konu edinmiştir. Allah-insan ilişkisi çerçevesinde ortaya çıkan meselelere, kelâm ekollerinden Mu'tezile hariç, genel olarak ekollerin insan açısından baktığı ve onun ölçülerini kullandığını söylemek zordur.¹ Dolayısıyla hem din hem de Tanrı hakkında konuşmayı ifade edecek şekilde kullanılan teolojide ikinci özne olan insan, pek dikkate alınmamış ve yeterince işlenmemiştir. İnsan odaklı anlatım ortadan kalkınca da Allah ile insan arasındaki ilişki, duygu boyutundan soyutlanmış sadece emir ve yasaklar şeklinde mekanikleşmiştir.

Konunun aynı zamanda insan olduğu bir noktada onun mahiyet ve özelliklerini de içeren yöntemlerle çözüm üretilmezse sorunlar yumağının oluşması büyük bir ihtimaldir. Bu bakımdan eğer dinler insanlığın derdine çözüm olmak istiyorsa, teolojik paradigmalarda kısmi bir değişiklik yapılmalıdır ve sadece Tanrı merkezli anlayışın yerine insan eksenli yorum ve yaklaşımı da benimsemeliler.² Bu bağlamda İslâm düşüncesinde Allah'ın âlemle ve insanla ilişkisini inceleyen ilim dalı olan kelâmın günümüzde yüklenmesi gereken misyonlarından biri de insanın sorunlarını, tabiat ve tarih karşısındaki durumunu, mahiyetini incelemesidir. Çünkü insanın neliğini bilmeden onun üzerinden sağlıklı bir varoluş teolojisi gerçekleştirmek mümkün değildir.³

İnsan, biyolojik ve psikolojik doğasıyla, zekasıyla, arzularıyla, duygularıyla, vicdanıyla, aklıyla bütün değerleri aynı zamanda içerisinde bulunduran son derece kompleks ve parçalanmaz bir varlıktır. Bundan dolayı onun hakkında basit bir anlayış ve düşünceye sahip olmak mümkün değildir.⁴ Şayet insanla ilgili bir değerlendirme yapılacaksa bu değerlerin tümü dikkate alınmalıdır. O halde din gerçeğinin insan ögesinde hem biyolojik hem kültürel hem de

¹ Ekollerin bazı alimlerinin insan Psikolojisine değindiğini de belirtmek gerekir. Örnek için bk. Süleyman Derin, "Manevi Psikoloji Ve Gazali" İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012).

² Hasan Elik, *İnsan Eksenli Din* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2012), 133.

³ Namık Kemal Okumuş, *Eşref'ten Esfel'e İnsanın Serüveni* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2015), 8.

⁴ Elik, *İnsan Eksenli Din*, 23.

psikolojik boyutlarının bulunduğunu rahatça söyleyebiliriz.⁵ Bu bakımdan insan ele alınırken onun psiko-sosyal yapıları birlikte ele alınmalıdır.

Bu durum, din bilimleri ile insan bilimlerinden psikoloji ilmi arasında doğrudan bir ilişkiyi de zorunlu kılmaktadır. Din, psikolojiden yararlanmalı ve psikolojisinin bilimsel sonuçlarını dikkate almalıdır. Özellikle inancın kaynağı olan dinsel metinlerin kavranmasında, açıklanma ve yorumlanmasında psikolojik bakışın değeri önemlidir. Çünkü psikolojide, fizyolojik temele dayanan dürtülerin, davranış üzerinde belirleyici etkisinin olduğu kabul edilmekte, hatta dürtü ve motivlerle oluşan motivasyonun davranışı başlattığı kabul edilmektedir. Bir unsurun davranışı başlatması ise onu belirlemesi anlamına gelir.⁶ İslâm düşüncesine bakıldığında kelâm alimlerinin insan davranışının kaynağına yönelik araştırmalarda psikolojiyi kullandıkları dolayısıyla psikolojinin, klasik ilimlerle ve kelâmıla geniş ölçüde ilişkili bir bilim dalı olduğu görülmektedir.⁷

Psikolojiyi kullanarak insan doğası hakkında elde edeceğimiz bilgiler, inanmayanlar için içerisinde buldukları eksikliği ortaya koyacak, inananların da daha sağlam kriterlerle seçim yapabilmelerine olanak sağlayan birçok değer olasılığı sunacaktır.⁸ Çünkü eskiden doğaüstü diye bilinen tüm içe doğuş olayları ve benzerlerinin, doğal, güncel ve yaşamın içinde var olan, insana ait doruk deneyimler olduğu ve bunların günümüzde incelenebildikleri bilinmektedir. Bu noktada ortaya konan en önemli husus, her insanın biyolojik bir temele dayanan doğal, esas, değiştirilemez ya da değişmez bir içsel doğasının keşfedilmesidir. İlgüdü olarak tanımlanan bu yapı, herhangi bir canlı türünün doğuştan getirdiği, öğrenmeden yaptığı, olgunlaşmasına, gelişmesine ve çevreye uyum noktasında sürekli ve yararlı olan davranışları oluşturan temel güçtür.⁹ Bir bölümü bireyin kendisine

⁵ Eriman Topbaş, *Dindar Beyin* (Ankara: Panama Yayınları, 2013), 16.

⁶ Doğan, Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, (İstanbul: Yy , Ts.), 229 vd.

⁷ Erkan Yar, "Allah'ın İsimlerinin İnsanın Kişilik Gelişimine Etkisi", thk. Yavuz Ünal vd. (Uluslararası Kişilik Ve Karakter İnşasında Dinin Yeri Sempozyumu, Ordu: Ordu İlahiyat Fakültesi, 2016), 163. Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, Çamlıca Yayınları, (İstanbul, 2003), 32-35; Ayrıntılı bilgi için bkz. Osman Demir, *Kâdi Abdülcebâr'da İnsan Psikolojisi* (Bursa: Emin Yayınları, 2013), 17-18.

⁸ Abraham H. Maslow, *Dinler Değerler, Doruk Deneyimler*, çev. H. Koray Sönmez, (İstanbul: Kuraldışı Yayınları, 1996), 17.

⁹ Demir, *Kâdi Abdülcebâr'da İnsan Psikolojisi*, 36.

özgü olan bu doğanın bir bölümü de tüm insanlıkta ortak olarak bulunmaktadır. Bu içsel doğada temel gereksinimler dediğimiz yaşam, beslenme, güvenlik, ait olma, şefkat ve saygı bulunmaktadır.¹⁰ Ancak insan yalnızca temel ihtiyaçlarının peşinde koşmaz. Onda takdir edilme, dünyaya hakim olma, daha fazlasını isteme eğilimi de vardır ki bu duygu yalnızca insanda olup onu diğer canlılardan ayıran en temel yapıdır.¹¹

Bu noktada insan davranışlarının temeline belirli ihtiyaçları koyarak, psikoloji alanında önemli bir isim olan, insancıl yaklaşımın en önemli temsilcilerinden biri de Abraham Harold Maslow'dur. O, psikolojide kendi adı ile anılan "Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi" ismiyle motivasyonel bir kuram geliştirmiştir. Maslow, insan ihtiyaçlarını bir piramid içinde en temelden en ileri kademeye doğru hiyerarşik bir düzende sıralamıştır. İnsan ihtiyaçlarını en acil olanları ve çabuk çözüm bekleyen biyolojik gereksinimleri en alt basamakta olmak üzere düzenlemiştir. Ona göre her insan bu sıraya tabidir. Gereksinimler taksonomisinde en alt seviyedeki güdüler doyuma ulaşıncaya bir üst düzeydeki güdüler hazır hale gelir. Alt basmakta ise temel ihtiyaçlar yer alır.

Maslow'un ihtiyaçlar piramidine bakıldığında insanın bu dünyada öncelikli olarak ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik kaygılarının olduğu görülmektedir. Bu çalışmada imanın, insanın bu kaygılarını nasıl giderdiğini "Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi" bağlamında temellendirmeye çalışacağız. Teoloji oluştururken insan faktörünün önemini vurgulamakla beraber, Allah'a imanın sadece düşüncel ve zihinsel bir yapı olmadığını, İslâm'ın imanı inşa ederken insan hayatının psikolojik yönünü de dikkate aldığını ve bu şekilde bir inanç oluşturmaya çalıştığını göstermeye çalışacağız.

1. İmanın Lügat ve İstılahî Anlamı

İman, "e-m-n" kökünün mastarından türemiş bir kavram olup "gönül rahatlığı ve korkunun kaybolması" anlamında kullanılmaktadır.¹² Kelime olarak "emin olmak, emniyette olmak ve korkunun zıddı olan güvende ol-

¹⁰ Abraham Maslow, *İnsan Olmanın Psikolojisi*, çev. Okhan Güngüz (İstanbul: Kuraldışı Yayınları, 2019), 8-9; Demir, *Kâdi Abdülcebâr'da İnsan Psikolojisi*, 36.

¹¹ Nevzat Tarhan, *İnanç Psikolojisi ve Bilim* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2019), 181-182.

¹² Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi garibi'l-Kur'ân*, (Yy: Mektebetu Nizar Mustafa el-Baz, Ty.), 32.

mak” anlamlarını kapsar.¹³ İman kavramı, düşmandan emin olmak, güven vermek, güven duymak, duyduğu her şeyi tasdik edip hiçbir şeyi yalanlamak, teslim olmak, itaat etmek ve şeriatı kabul etmek anlamlarını da ihtiva etmektedir.¹⁴ Bu bağlamıyla imanda duygu, bilinç ve iradenin potansiyel halde bulunduğunu söyleyebiliriz.¹⁵ Ancak tarihsel sürece bakıldığında iman kavramının kelime kökünden farklı olarak, peygamberlere inanmak, itaat etmek ve din adına tebliğ ettikleri hususları tasdik ederek onlara teslim olmak vb. anlamlarla ifade edildiği görülmektedir.¹⁶ Her iki bağlamıyla ele alındığında imanı, insanın gerçek hayatında yaşamış olduğu ve diğer insanlarla gerçekleştirdiği inanma fenomenini, insanüstü ve doğaüstü bir boyuta ulaştırması şeklinde ele alabiliriz.¹⁷

Türkçede geneli itibariyle iman kavramı, inanç kavramı ile aynı anlamda kullanılmaktadır.¹⁸ Ancak bu iki kavram her ne kadar aynı anlamda kullanılsa da inanç genel anlamda kullanıldığında bireyin tüm varlığını kuşatmayan, kısa vadeli, genellikle günlük hayata ilişkin deneyimlerle ortaya çıkan ve kolay değişebilen duygusal, zihinsel veya davranışsal bir tutumu ifade eder. İman ise daha kuşatıcı daha engin, daha köklü, daha bütüncül, daha zor değişebilen, bireyin geçmiş ve geleceğini içine alan bununla birlikte duygusal, zihinsel ve de davranışsal motivasyonu olan varoluşsal aşkın bir tutumun karşılığı olduğunu söyleyebiliriz.¹⁹

2. Kelâm Âlimlerine Göre İman

İmanın tanımı konusunda kelâm alimleri farklı yaklaşımlar sergilemiş-

¹³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Kahire: Dâru'l Maarif, Ty.), 1:140.

¹⁴ EbuTâhir Muhammed b. Yakub Firûzâbâdi, *el-Kâmûsü'l-muhit*, (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 2005), 1176.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 1:140; Ebu'l-Bekâ el-Kefevî, *el-Külliyât*, thk. Adnan Derviş (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1998), 212.

¹⁵ Hanifi Özcan, *Epistemolojik Açıdan İman* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2012), 22.

¹⁶ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredetu elfâzi'l-Kur'ân*, thk. Safvan Adnan Davûdî, (Beirut: Daru's-Semiyeye, 2009),32; Ebu Bekr Muhammed el-Bâkullânî, *el-İnsâf*, thk. Muhammed Zâhid Kevserî, (Kahire: Mektebetu'l-Ezheriyyetu li't-Turâsi, 2000), 55.

¹⁷ Takiyettin Mengüşoğlu, *İnsan Felsefesi* (Ankara: Doğubatu Yayınları, 2015), 318.

¹⁸ Şükrü Haluk Akalın ve dğr. (Komisyon), *Türkçe Sözlük*, 11. Bs. (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011), 1181.

¹⁹ Hasan Kaplan, *Dini İnanç, Şüph ve İnançsızlık*, edit. Halil Apaydın, (İstanbul: Lisans Yayıncılık, ty.), 68.

lerdir. Ebû Hanife'nin eserlerinde iman tanımına yönelik farklılıklar olsa da o, el- Vasiyye adlı eserinde, imanı, “kalb ile tasdik dil ile ikrar” olarak tanımlar.²⁰ Mu'tezile, Hâriciler ve Ashabü'l Hadisten bazıları, imanın kalp ile tasdik dil ile ikrar ve amel olduğunu söylerler.²¹ Mu'tezilî âlimler, imanın, dil ile ikrar, kalp ile bilme (marifet) ve amel olduğu hususunda ortak bir paydada buluşmuşlardır.²² Eş'arîlik ve Mâtürîdîlik ekolü imanın tasdik olduğunu kabul etmektedir. Eş'arî, imanın Allah'ı ve Peygamberlerini haber verdikleri şeylerde tasdik etmek olduğunu belirterek, Kur'an'ın indirildiği Arap dilinde tasdik onaylama anlamına geldiğini vurgular.²³ Mâtürîdî de Eş'arîler gibi imanın oluşması için en layık yerin kalp olduğunu belirtir. O, bu görüşünü temellendirmek için Eş'arîler gibi “Bedevîler, İman ettik dediler. Şunu söyle: Henüz iman gönüllerinize yerleşmediğine göre, sadece boyun eğdiniz...” (Hucurat 49/14) ayetini delil olarak sunar.²⁴

Tasdik, kişinin ilâhî teklifi bütün benliğiyle onaylaması ve ona bağlanmasıdır. Dolayısıyla kalp ile tasdik şeklinde kabul edilen iman, zihnî kabul noktasıyla birlikte duygu ve iradenin katılımıyla, eylemi de içerisine alan bir tasdiktir.²⁵ İslam'ın ilk dönemlerinde ağırlık, amel ekseninde bir iman anlayışı üzerine verilmiştir. Bunun için gerekli ahlakî, psikolojik ve fizyolojik gereksinimler sağlanmıştır.²⁶ Ancak tarihsel süreçte iman konusu kelâmî bir problem olarak işlenirken, sosyal, psikolojik, ahlakî olgulardan bağımsız bir şekilde, mücerret bir varlık olarak düşünülmüş ve insandaki yeri aranmıştır. Ayrıca iman kavramının sağlıklı bir şekilde siyasi problemlerle ilişkili olarak fikrî tartışma gündemine gelmesi, “tekfir” suçlaması gibi etki-tepki arasında sorunun, Kur'an bütünlüğü içinde çözümünü güçleştirmiştir.²⁷

²⁰ Ebu Hanife, *el-Vasiyye*, neşr. Mustafa Öz, (İstanbul: İFAV Yayınları 2016), 65.

²¹ Ebu'l Meâlî el-Cüveynî, *Kitâbu'l-İrşad*, thk. Muhammed Yusuf Musa (Mısır: Mektebetu Hanci 1950), 396.

²² Ahmed b. Yahya İbnü'l-Murtazâ, *Tabakâtü'l-Mutezile*, nşr. S. Diwald Wilzer (Beyrut: 1960), 8.

²³ Eş'arî, *Kitâbu'l-Lüma' fi'r-Reddi ala Ehlî'z-Seyğ ve'l-Bida'*, thk Hammud Ğuraba,(Matbaatu Mısriyye, 1955),123; Bağdadi, *Kitâbu Usûli'd-Din*, (İstanbul: Matbaatu'd-Devle, 1928), 249.

²⁴ Ebu Mansur el-Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhid*, thk. Bekir Topaloğlu, Muhammed Aruci (İstanbul: Dâru's-Sâdir, Lübnan, Mektebetu'l-İrşâd, 2001), 471 vd.

²⁵ Hülya Alper, *İmanın Psikolojik Yapısı*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2007), 227.

²⁶ Fazlur Rahman, *İslam*, çev. Mehmet Aydın- Mehmet Dağ (Ankara: Ankara Okulu Yayınları), 143.

²⁷ İlhami Güler, *İman-Ahlak İlişkisi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010), 9.

Netice itibariyle Müslüman toplumun yaşadığı olumsuz tecrübelerin de etkisiyle İslâm geleneğinde iman kelimesi, lügat manasından hareket edilerek iman esasları ekseninde hususileştirilmiş ve böylece şahadet cümlesini ikrar edenlere amel/eylem göz önünde bulundurmaksızın mümin denilmiştir.²⁸ Ancak Kur’ân-ı Kerim’de imanın fiil halinde kullanımlarının büyük bir kısmı amel ile birlikte yer almaktadır. Bu bağlamda Kur’ân’ın söz ettiği iman, bir veya daha fazla ilkeye sadece pasif olarak inanmak değildir. O, tecrübe karşılığı elde edilen hayat dolu, hayat verici aksiyona dönüşmüş ahlaki eylemlerin merkezinde yer almaktadır.²⁹ İman, insanları iyi davranışlar yapmaya sevk eden en güçlü saik olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁰ Dolayısıyla Kur’ân’da iman denen halin davranış olmadan olamayacağı, bir yerde imandan bahsedebilmek için orada imanın konusu olan düşünce, duygu ve davranışın da olması gerektiği üzerinde durulmaktadır.

3. İmanın Psiko-Sosyal Temelleri

Bilimsel araştırmalar insanın inanma noktasında önlenemez ruhsal bir potansiyele sahip olduğunu göstermiştir. İnsan beyninde, onun sorunlarının giderildiğini, arzu ve ihtiyaçlarının karşılandığını hissettiğinde aktif hale gelen mutlulukla ilgili bir alan bulunmaktadır. İnsan beyninde uykuyu algılayan alanın varlığı nasıl uykuyu gerekli kılarsa, bunun gibi beyinde bulunan inanma alanı da inanmayı gerekli hale getirmektedir. İnsanın mutlu olabilmesi, aynı zamanda bu ihtiyacının giderilmesine de bağlıdır.³¹ İnsan için inanç temel bir ihtiyaç olduğu için inançtan uzaklaşması ya da ona karşı koyması mümkün değildir.

İnsanın inanç kadar vazgeçilmez bir tutkusu daha vardır ki o da yaşama arzudur. İnsan, kendi varlığının devam etmesini arzu ederken, varlığının devamlılığını tehdit eden sosyal ve bilişsel dediğimiz hayati kaygılara da sahiptir.³² Bütün insanlar açısından bakıldığında maddi varlıklar, imkânlar,

²⁸ Alper, *İmanın Psikolojik Yapısı*, 21.

²⁹ Güler, *İman-Ahlak ilişkisi*, 21.

³⁰ Furkan suresi, 25/63-68, 72-74; İsrâ Suresi; Toshihiko Izutsu, *Kur’an’da Dini ve Ahlakî Kavramlar* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2013), 286.

³¹ Tarhan, *İnanç Psikolojisi ve Bilim*, 155.

³² Paul Tillich, *İmanın Dinamikleri*, çev. Fahrullah Terkan, Salih Özer (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014), 16; Schopenhauer, *Din Üzerine*, çev. Ahmet Aydoğan, (İstanbul: Say Yayınla-

insanî yetenek, hukuk, kural gibi faktörler, bireylere sadece nispi bir güvenliği sağlayabilmektedir. İnsan her ne kadar birçok şeyi yapmaya güç yetirse de yine de etkisiz kaldığı, güç yetiremediği olaylarla karşılaşması her zaman mümkündür. Dolayısıyla insan, kendisine güven veren güçlü ve kudretli bir varlığa yönelme ihtiyacı hisseder.³³ Dolayısıyla inancın insanlardaki yapısı güvenmenin en üst sınırı, asıl güveni veren varlığa dayanma ve bağlanma şeklinde imana dönüşmektedir.³⁴ İmanın evrensel olması da insandaki bu yönelim ve bağlanma ihtiyacındandır.³⁵

İnsanın yaşadığı her tür soruna karşı güçlü bir şekilde direnebilmesi, zorluk ve meşakatlere katlanabilmesi için ruh sağlığının yerinde olması gerekir. İman, kişinin korkularından kurtulması anlamında ele alındığında, her şeyi bilen, gören, duyan, her şeye gücü yeten, gücü sınırsız olan, zor durumda kaldığında yardım eden bir varlığın olduğunu hissetmesi, inanan bir insana iç huzur ve güven vererek ruhunu dizginlemesini sağlar.³⁶ Bu duygu, inanan kişiye zorluklara karşı dayanıklı olmayı, kötü olaylara karşı dayanma gücü vermeyi ve ümitsizliğe düşmeden yoluna devam etme noktasında kararlı olmayı sağlar.³⁷

İman, bireylerin kişiliklerini inşa etme noktasında da önemli bir fonksiyona sahiptir. Çünkü çevresel ve psikolojik faktörlerle beraber, insanın karakteri ve şahsiyetini oluşturan temel faktörlerden biri de imandır.³⁸ Toplumsal düzenin sağlanması için her ne kadar hukuk, yasa gibi kurallar konulsa da yüksek değerler için böyle bir imkânın söz konusu olmayacağı gayet açıktır. Çünkü yüksek değerlere dayanan ilişkiler, insan akıl ve de-

rı, 2015), 102.

³³ Ali Ayten, *Psikoloji ve Din*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2017), 99.

³⁴ Doğan Karacoşkun, "Dini İnanç-Dini Davranış İlişkisine Sosyo-Psikolojik Yaklaşımlar", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 4/2 (2004), 27.

³⁵ Erich Formm *Psikanaliz ve Din*, çev. Elif erten (İstanbul: Say Yayınları, 2012), 34-35.

³⁶ Tarhan, *İnanç Psikolojisi ve Bilim*, 22; Henry C. Link, *Çağımızda Dine Dönüş*, (İstanbul, Degâh Yayınları, 1979), 69; Ali Rıza Aydın, "İnanma İhtiyacı ve Dini Ritüellerin Psikolojik Değeri" *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 9/3 (2009).

³⁷ Cihat Tunç, "Yüce Allaha İman ve Bunun Önemi", *EÜİFD*, 2(1985), 9; Hayati Hökelekli, *Psikoloji ve Din Eğitimi Yönüyle İnsani Değerler* (İstanbul: Dem Yayınları, 2013), 129; Tarhan, *İnanç Psikolojisi ve Bilim*, 62.

³⁸ Hüseyin Peker, "Olumlu Şahsiyet Özellikleri ve Din", *OMÜİF Dergisi*, 1(1986), 100-101; Ahmet Rifat Sağlam, *Kur'an'da Kader ve İnsan Psikolojisine Etkileri* (İstanbul: Ahir Zaman Yayınları İstanbul), 119.

neyimde anlaşmalara ve benzeri hukuksal formlarla saptanamaz. Mesela sevgi, sadakat, dürüstlük, saygı, doğruluk, dostluk, vb. gibi yüksek değerler, yazılı anlaşmalarla sağlanamaz. Kendini yoktan yaratan, her şeyi bilen, gören, duyan ve kontrol eden aşkın bir güce inanan insanda sorumluluk duygusu gelişir.³⁹ Kendini sorumlu hisseden insanın iradesi gelişir ve güçlenir. Güçlü irade insanı başkalarına zarar veren davranışlardan alıkoyar. Maddi şeylere karşı aşırı bağlılığı azaltır böylece merhamet ve şefkat duygularını geliştirir. Diğer insanlara karşı, saygı, sevgi duygularının oluşmasını sağlayarak, insanlar arasındaki bağların kuvvetlenmesini sağlar. Aynı zamanda suçluluk ve günahkarlık duygularını yok ederek, bireyin psiko-sosyal yönüne önemli derecede katkıda bulunur.⁴⁰

İman, psikolojik işleviyle beraber, toplumu direkt etkileyecek ve topluma mal olacak sosyal yönü de bulunmaktadır. Öyle ki imanda temel hedef, insanla birlikte toplumdur. Bu bakımdan bireylerin kendi iç dünyalarındaki dizginliği sağlamada etkili olduğu kadar, sosyal yaşantılarındaki dengeleri kurmada da önemli bir fonksiyona sahiptir. İşlevsel bir iman, insanın sosyal, siyasal ve iktisadi ilişkilerini hem bireysel hem de toplumsal bazda diğer faktörlere göre daha çok ve derinden etkileyebilmektedir. Bu bakımdan iman, insanın sosyal, siyasal ve iktisadi hayatını kuşatan bir gerçekliktir.⁴¹

İman için sadece bilişsel hedefler yeterli değildir. Yani insanın doğru veya yanlışın bilgisine sahip olması, onları yapacağı veya yaşayacağı anlamına gelmez. İnsanın doğru olan ile yanlış olanı yapabilmesi ahlak işidir. Ahlaklı olabilmek için de değerler sistemini iman edilen bir kaynağa bağlamak gerekir. Bu bağlamda iman açısından yeterlilik, daima duyusal ve psikometri hedefler belirleyici olmaktadır. Muhtaçlara yardım etmenin dini bir görev olduğu ya da başkasına zarar vermenin yasak olduğunun bilgisinin öğrenilmesi, bilişsel olarak hedef bağlamında gerçekleşmiş olsa da duyusal olarak gerçekleşmediği sürece öğrenim etkisiz ve sonuçsuz kalabilmektedir. İşte iman, bir motivasyon unsuru olarak devreye bu noktada girer ve insanın doğru bildiklerini yapmasını, yanlış bildiklerinden de uzak dur-

³⁹ Tarhan, *İnanç Psikolojisi ve Bilim*, 46.

⁴⁰ Peker, *Din Psikolojisi*, 119-122.

⁴¹ İlhami Güler, *İman Ahlak İlişkisi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010), 15.

masını sağlar.⁴² Daha somut bir ifade ile nelerin haram olduğu bilgisinin öğretilmesi, bilişsel hedef, haramdan sakınma durumunun kazandırılması duyuşsal hedef, haram işlememe tutumunun kazandırılması da imanın psikomotor hedefidir.⁴³

4. İhtiyaçlar Hiyerarşisinin Beş Aşamalı Modeli ve Modelin Temel ilkeleri

İnsan davranışlarındaki motivasyonun temelini ihtiyaçlara odaklanarak açıklayan Maslow'a göre insanın gelişim sürecinin devamının sağlanması için temel ihtiyaçları ve psiko-sosyal ihtiyaçlarının karşılanması gerekir. Ona göre her insanda var olan ihtiyaçlar, genel olarak biyolojik ve içgüdüselidir. Bu güdüler, genetik temelli olarak insanları karakterize ederek bilinçleri dışında etkilemektedir. Maslow, insan davranışlarının sebeplerinin anlaşılması ile ihtiyaçlarının tatmin edilmesinin bağlantılı olduğunu savunarak, insan davranışlarının belirlenmesinde ihtiyaçları, belirli bir düzen ve hiyerarşi bağlamında ele alır. Bunlar “fizyolojik ihtiyaçlar”, “güvenlik ihtiyacı”, “ait olma ve sevgi ihtiyaçları”, “takdir ve saygı ihtiyaçları” bir de bunların üzerinde yer alan “kendini gerçekleştirme ihtiyacıdır.”⁴⁴ İhtiyaçlar hiyerarşisi teorisinde, birinci basamakta en temel ihtiyaçlar yer almaktadır. Bunlar; açlık, susuzluk, cinsellik, barınma vb. fiziksel nitelikte olan gereksinimlerdir. Bu basamaktan sonra güvenlik ihtiyacını belirten basamak yer almaktadır. Bu basamakta bireylerin karışıklıktan, çatışmalardan uzak bir şekilde güvenli bir ortamda yaşama istekleri bulunmaktadır. Üçüncü basamak; bir yerlere aitlik, sevmeye ve sevilme şeklindeki sosyal ihtiyaçlardır. Dördüncü basamak, bireyin saygı görme ve takdir edilme ihtiyacı olarak ele alınmıştır. En üst basamak olan beşinci basamakta ise; kişinin kendini gerçekleştirme, olarak ifade edilmiştir.⁴⁵ Maslow, ihtiyaçlar piramidi teorisine, kişinin kendisini gerçekleştirmeyle ilgili durumunu insanın

⁴² Lütfi Sunar-Latif Karagöz, *İnsanı Yeniden Düşünmek* (Ankara: İlem Yayınları 2019),270.

⁴³ Suat Cebeci, *Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dini İletişim*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2015), 77-78.

⁴⁴ Abraham Maslow, *Motivation and Personality*, Second Edition, Harper and Row, Publishers, New York 1970.

⁴⁵ Sedat Kula, “Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi Bağlamında Toplumda Bireylerin Güvenlik Algısı ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki”, *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, (2015) 6/12, s.195.

yaşamındaki gereksinimleri basamaklayarak anlatmaya çalışmıştır. Temel ihtiyaçlar karşılandıkça bir üst basamakta yer alan gereksinimler, davranışın motive edicileri olarak ortaya çıkmaktadır.⁴⁶ Örneğin eğer birey aç ise, onun davranışı yemek bulmaya yönelik olacaktır. Bireyin bu gereksinimi karşılanana kadar romantik bir ilişki kurmak pek ilgisini çekmeyecektir. Yeni arkadaşlıklar veya romantik ilişkiye ilgi duyması açlık ihtiyacı doyulduktan sonra oluşabilir.⁴⁷ Aksi durumda bireyin mutlu olması, kendini geliştirmesi ve gerçekleştirilmesi mümkün olmamaktadır.⁴⁸

Teoriye bakıldığında açıkça görülmektedir ki temel güdüler, bireyin kendi yaşamını sürdürebilmesi için zorunlu ihtiyaçlar olarak tanımlanmıştır. İkinci basamak olan güvenlik ihtiyacından sonraki güdüler ise bireyin toplumsal çevrede kazandığı güdüler olarak belirtilmektedir. Üst basamaklara çıktıkça fiziksel ihtiyaçlar, yerini sosyal ihtiyaç ve isteklere bırakmaktadır.⁴⁹ Bu durumda bireyin, sosyal bir varlık olması ve sosyalleşebilmesi için, temel ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra sosyal ihtiyaçlarını da gidermesi gerekir.⁵⁰ Sosyal istek ve ihtiyaçlar, yalnızca diğer insanlarla etkileşim halinde giderilebildiği için de insanın belirli kaynaklara bağımlı kalma zorunluluğunu da beraberinde getirmektedir.⁵¹

Gereksinim hiyerarşisinin evrensel olduğunu söyleyen Maslow, gereksinimlerin kısmen de karşılanmasının yeterli olduğunu ve karşılama oranının kültürden kültüre değişebileceğini belirtmiştir. Maslow, kişinin ancak kişiliğin zirvesinde din ve ahlaka gerçek anlamda yakın temas kurulduğunu düşünmektedir.⁵²

⁴⁶ Edward E. Smith, Susan Nolen Hoeksema, Barbara Fredrickson, Geoffrey R. Loftus, *Psikoloji Giriş*, çev. Öznür Öncül, Deniz Ferhatoğlu (Ankara: Arkadaş Yayınları, 2016), 479; Banu Yazgan İnanç-Esef Ercüment Yerlikaya, *Kişilik Kuramları* (Ankara: PEGEM Akademi, 2016), 316.

⁴⁷ Jerry M. Burger, *Kişilik*, trc. İnan Deniz Erguva Sarıoğlu (İstanbul: Kaknüs Psikoloji Yayınları, 2006), 431-432; Kula, "Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi Bağlamında Toplumda Bireylerin Güvenlik Algısı ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki".193.

⁴⁸ Kula, "Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi Bağlamında Toplumda Bireylerin Güvenlik Algısı ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki", 195.

⁴⁹ Oğuz Onaran, *Çalışma yaşamında güdülenme kuramları* (Ankara: Sevinç Matbaası, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 470) 13-15.

⁵⁰ İnanç-Yerlikaya, *Kişilik Kuramları*, 315.

⁵¹ Maslow, *İnsan Olmanın Psikolojisi*, 40.

⁵² Yavuz, *Günümüzde İnançın Psikolojisi*, 255.

5. Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Piramidinin Allah'a İman Bağlamında Değerlendirilmesi

İnsan-Allah ilişkisi olarak kabul ettiğimiz iman, aksiyona yönelik olup bu aksiyon insan-insan ilişkisi bağlamındadır. Çünkü Allah, iman kavramıyla insanı, kendi cinsine karşı ahlaki davranışa yönlendirir.⁵³ Değerler dünyasının merkezine Allah inancını koyan mümin, tutum ve davranışlarını buna göre şekillendirerek yön verir.⁵⁴ Ayrıca Allah, iman kavramıyla insan hayatının her yönüyle değerli olması için çeşitli sorumluluk ve yükümlülükler yükler.⁵⁵ Bu yükümlülükler, yaşamla iç içe bir haldedir. Mesela Allah'a iman noktasında evlilik, babalık, komşuluk, ticaretin nasıl yapılacağından, savaşta nasıl davranacağına kadar her şey yer almaktadır. Bununla beraber insan sadece kendi davranışlarından değil, aynı zamanda toplumdaki kötülüklerin engellenmesinde gücü ve imkanları ölçüsünde iman kavramıyla sorumlu tutulmuştur.⁵⁶ Buradan da iman teriminin sosyolojik bir aktiviteyi içerdiği anlaşılmaktadır. Ancak dinin toplumsal olan ile ilişkisi sadece bu boyutta değildir. Dinin esasını oluşturan ibadetler de aslında toplumsal bir boyut taşır. Her ne kadar ibadet, akılla yüce bir varlığa tapınmanın ifadesi olsa da ancak sadece bu yönlerinin olmadığı aşıkârdır.⁵⁷ Çünkü Allah'a iman eden bir mümin kendi faaliyetinin semeresinden başkalarını mahrum etmek istemez. "Allah yolunda sevdiğiniz şeylerden harcamadıkça iyiliğe asla eremezsiniz..." (Bakara 6/92), "Yüzlerinizi doğuya ve batıya çevirmeniz erdemlilik değildir. Asıl erdemli kişi Allah'a, âhiret gününe, meleklerle, kitaba ve peygamberlere iman eden; sevdiği maldan yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, yardım isteyenlere ve özgürlüğünü kaybetmiş olanlara harcayan; namazı kıлып zekâtı verendir..." (Bakara, 2/177) ayetleri, ibadetin bir nevi yardımlaşma ve dayanışma ruhu oluşturarak, ekonomik hayatı kendisine has bir seyir içinde yürütür.⁵⁸

Kur'an, imanın aksiyonelliğini insanı merkeze koyarak sağlamaktadır.

⁵³ Güler, *İman Ahlak İlişkisi*, 111.

⁵⁴ Hâbil Şentürk, *İslami Hayatın Psikolojik Temelleri* (İstanbul: İz Yayıncılık 2013), 32.

⁵⁵ Yavuz, *Günümüzde İnançın Psikolojisi*, 33.

⁵⁶ Hökelekli, *Psikoloji ve Din Eğitimi Yönüyle İnsani Değerler*, 66.

⁵⁷ Vejdi Bilgin, *İbadet* (Bursa: Emin Yayınları, 2014), 17.

⁵⁸ Muhammed Kutub, *İslam'a Göre İnsan Psikolojisi*, çev. Akif Nuri (İstanbul: Esmâ Yayınları, 1973), 76.

Öyle ki Kur'ân'a bakıldığında insan, Allah kadar önemsenen bir pozisyon-
dadır. Allah, insanın ihtiyaçlarını giderme noktasında ona o kadar sahip
çıkılmaktadır ki zaman zaman kendini insanın yerine, insanı da kendi yerine
koymakta, ona yapılan iyiliği de kötülüğü de kendine yapılmış saymaktadır.
İnsanlara yapılan mali yardımın kendisine verilen ve karşılığını fazlasıyla
ödeyeceği bir borç, zulme maruz kalmış çaresiz insanların kurtarılması
yolunda verilen mücadeleyi, gösterilen çabayı, Allah için verilmiş bir mü-
cadele olarak kabul etmektedir.⁵⁹ Dolayısıyla Allah'a iman noktasında in-
sanın bedensel ihtiyaçları, doğası, davranışları, psikolojisi, merkezi konular
arasındadır.⁶⁰

Allah'a inandıktan sonra başlayan iman sadece insanın kutsal ile ilişki-
sine dayanan ve sadece iç dünyası üzerinde etkili olan içsel bir yaşantıdan
ibaret değildir, çünkü insanın manevi dediğimiz, duygusal ihtiyaçları yan-
ında fizyolojik ihtiyaçları da vardır.⁶¹ Şayet insan mutlu, huzurlu ve sağ-
lıklı bir yaşam sürmek istiyorsa her iki yönden ihtiyaçlarının karşılanması
ve tatmin edilmesi gerekmektedir. Zaten Maslow'a göre insanın davranışa
sevk edilmesi ve manevi tatminin sağlanması maddi rahatlığa yani ihti-
yaçlarının giderilmesine bağlıdır.⁶² Bu bakımdan insanın dini konulardaki
motivasyonu her ne kadar sağlam iman aşkı ve heyecanı ise de o aşkı ve
heyecanı uyandırmada beşeri ihtiyaçların motive ediciliği inkar edilemez.
Kur'ân'da insanı doğru inanç ve davranışlara sevk etmede dünyevi ihtiyaç-
ların motivasyon unsuru olarak kullanıldığına dair örnekler çoktur.⁶³ “Şüp-
hesiz cennetlikler o gün nimetlerle meşguldürler, zevk sürerler. Onlar ve
eşleri gölgelerde koltuklara yaslanmaktadır. Onlar için orada meyveler
vardır. Onlar için diledikleri her şey vardır.” (Yasin, 36/55-57), “...orada
canlarınızın çektiği her şey var, istediğiniz her şey orada sizin için var.”
(Fussilet, 41/31-32) ayetleri bunun açık göstergeleridir. Özellikle Cennet

⁵⁹ Elik, *İnsan Eksenli Din*, 87; Bakara, 2/245.

⁶⁰ Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Tanrı ve İnsan*, çev. M. Kürşad Atalar (İstanbul: Pınar Yayınları, 2012), 123-124.

⁶¹ Güler, *İman Ahlak İlişkisi*, 111

⁶² Cebeci, *Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dini İletişim*, 247.

⁶³ Cebeci, *Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dini İletişim*, 252.

tasvirlerine bakıldığında insanın bedensel zevklerine hitap edildiği ve bu duygularla insanın bu dünyada motive edildiği görülecektir.

Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde dikkat çeken özelliklerden biri de insanın ihtiyaçlarının önceliği olayıdır. Ona göre ihtiyaçlar, hiyerarşik bir şekilde ilerlemektedir. Özellikle Allah'a iman noktasında ele alındığında dinin de bu gerçeği göz önünde bulundurduğunu söyleyebiliriz. Tevbe sure-si 60. ayetinde sadaka ve zekâtların "kalpleri kazanılacak olanlar (müellefe-î kulûb)" verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu tabir "maddî ihmanda bulunmak suretiyle gönüllerinin İslâm'a ve Müslümanlara karşı yumuşatılması" şeklinde bilinmektedir. Bu bağlamıyla ele alındığında İslâm'ın insanın fizyolojik ihtiyaçlarından başlayarak insanı imana yönlendirdiğini söyleyebiliriz. Hz. Peygamberin; "insanlar iftar etmekte acele ettikleri sürece hayır üzeredirler." (Ebû Dâvûd, Sıyâm, 22), "Allah Teâlâ şöyle buyurdu: Kullarımın bana en sevgili olanı, oruç açmakta acele davranandır." (Tirmizî, Savm 13) hadisleri bu konuda ihtiyaçlar hiyerarşisine göre hareket ettiğini göstermektedir. Çünkü ibadetlerin huşû içerisinde mükemmel bir şekilde yapılabilmesi için insanın zinde ve dinç olması gerekir ki bunun da olabilmesi insanın bedeni ihtiyaçlarının giderilmesiyle mümkündür. Aksi halde yapılan ibadetten istenilen feyz ve bereket elde edilemez. "Evlenmeye gücü yetmeyen kimsenin oruç tutmasını tavsiye ederim. Çünkü orucun şehveti kıran bir özelliği vardır." (Buhârî, "Savm", 10) hadisinde de açlık ihtiyacının önceliğine vurgu yapılmış ve ondan üst bir derece olan cinselliğe ulaşabilmenin açlık ihtiyacının giderilmesine bağlı olduğu belirtilmiştir. Netice itibarıyla insanın emniyet, dayanma, korunma, kabul görme, temel ihtiyaçların doyurulmasında, Allah inancının önemli rolü olduğunu söyleyebiliriz.⁶⁴ Şimdi de Maslow hiyerarşisi çerçevesinde Allah'a iman'ın insanın ihtiyaçlarını nasıl giderdiğini ortaya koymaya çalışalım.

5.1. Fizyolojik Gereksinimler

Maslow, ihtiyaçlardan bazılarının diğerlerine göre önceliğinin bulunduğunu belirtmiştir. Bir sonraki gereksinime gidebilmek için önce açlık, su-

⁶⁴ Kerim Yavuz, "Dini İnançın Gelişmesinde Nativizm ve Tecrübecilik Problemi" *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Tetkikler Dergisi*, 7(1986), 134.

suzluk, cinsellik, uyku, gibi önemli ve öncelikli fizyolojik özelliklerin tatmin edilmesi gerekir.⁶⁵ Mesela insan uzun bir süre aç ya da susuz kaldığında açlığını ya da susuzluğunu gidermekten başka bir şey istemez. Bu gereksinimler karşılandıktan sonra diğer gereksinimler ortaya çıkmaya başlar.⁶⁶

Fizyolojik gereksinimlerin ilki olan açlık korkusu, tarihte olduğu gibi günümüzde de en önemli problemlerden biridir. Kavgaların, kaosun temelinde hep bu ihtiyaç olmuştur. Açlığın tarihsel süreçte bir problem olarak devam etmesi, gıda yetersizliğinden çok sosyo-siyasi, ideolojik ve ekonomik bağlamda oluşan dengesiz dağılımdır. İslâm dini bu ihtiyacı Allah'a iman çerçevesinde zekât, sadaka ve infak kavramları ile gidererek, insanın imanı hayatında bilfiil hissetmesini sağlamaktadır. Öyle ki "İman edip güzel amellerde bulunanlar, namazı dosdoğru kılanlar ve zekatı verenler; şüphesiz onların ecirleri Rablerinin katındadır..." (Bakara, 2/277) "...Artık onlardan siz de yiyin, yoksula fakire de yedirin." (Hac, 22/28), "(Sadakalar) Kendilerini Allah yolunda adayan fakirler içindir..." (Bakara, 2/273), "Sevdiğiniz şeylerden infak edinceye kadar asla iyiliğe eremezsiniz..." (Âl-i İmrân, 3/92) ayetleri, Allah'a iman ettiğini iddia eden varlıklı kişilerin, karşılıksız olarak toplum yararına ekonomik fedakarlıkta bulunarak mali sorumluluklarını yerine getirmelerini istemektedir. Öyle ki Hz. Peygamberden rivayet edilen, "Yanı başındaki komşusu açken tok olarak geceleyen kişi mü'min değildir"⁶⁷ hadisi bu bağlamda dikkate değerdir.

İslâm dini insanın fizyolojik ihtiyaçlarından olan cinsellik ihtiyacını da meşru zemin çerçevesinde gidermeye çalışır. Öyle ki Kur'ân-ı Kerimde geçen, "İçinizden evli olmayanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden salih olanları evlendirin..." (Nur, 24/32), ayeti, insanın cinsel ihtiyacının karşılanması noktasında iman edenlere sorumluluk yüklediğini ortaya koymaktadır. Konuyla alakalı Hz. Peygamberden rivayet edilen; "Kim evlenirse imanının yarısını tamamlamış olur; kalan diğer yarısı hakkında ise Allah'tan

⁶⁵ Richard Nelson-Jones, *Danışma Psikolojisi Kuramları*, edit. Füsün Akkoyun, (Yy: Yy, 198), 31; İnanç-Yerlikaya, *Kişilik Kuramları*, 316; Smith, vd. *Psikolojiye Giriş*, (Ankara: Arkadaş Yayınları, 2016), 479.

⁶⁶ Burger, *Kişilik*, 432; Onaran *Çalışma yaşamında güdülenme kuramları*, 14.

⁶⁷ İbn Ebi Şeybe, *Kitabul-İman*, nşr. el-Albanî, (Dımaşk ts.),33; Hadisin değişik rivayetleri için bk. el-Albanî, *Silsütu'l-ehadisî's-sebiha*, 1, 69-71.

korksun!” (Heysemî, IV, 252), “Nikâh benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimle amel etmezse, benden değildir.” (İbn-i Mâce, Nikâh, 1/1846), hadisleri İslâm'ın insanların cinsel ihtiyaçlarının giderilmesi noktasında ne kadar önem verdiğini ortaya koymaktadır.

Maslow'un piramidinin fizyolojik ihtiyaçlar gereksinimindeki uykunun da Kur'an-ı Kerim'de Allah'a iman bağlamında ele alındığını görüyoruz. Uyku, insan hayatında zorunlu bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır. Uyumadan insanın hayatını devam ettirmesi mümkün değildir. İnsan hayatı için çok önemli olan uykunun “O, geceyi sizin için bir elbise, uykuyu bir dinlenme ve gündüze de yayılıp-çalışma (zamanı) kılandır.” (Furkan, 25/47), “Uykunuzu bir dinlenme yaptık.” (Nebe, 78/9), ayetleriyle vurgu yapıldığını bunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

5.2. Güvenlik Gereksinimleri

İnsanlar arası akla gelebilecek her türlü ilişkide güven duygusu emsalsiz bir öneme sahiptir.⁶⁸ Çünkü korku duygusu, insanın en temel ve deruni duygusudur. Dolayısıyla insanın çevreyle ilişkisinde duyduğu ilk ihtiyacı güvendir.⁶⁹ Hatta insanın bütün davranışlarının ardında bu gereksinimi bulmak mümkündür.⁷⁰ Kendini güvende hissetmeyen bireyin hem kişisel hem sosyal uyumu bu durumdan kötü etkilenecek ve bireyin psikolojik iyi oluşuna zarar verebilecektir.

Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisine göre fizyolojik ihtiyaçlardan sonraki basamak güvenlik ihtiyacıdır. Güvenlik ihtiyacı gelişim gereksinimlerine göre daha güçlüdür.⁷¹ Güvenlik ihtiyacı giderilmeden, bireyin bir sonraki basamak olan ve sosyal ihtiyaçlar şeklinde tanımlanan; sevgi, saygı, ve kendini gerçekleştirme gibi ihtiyaçlara yönelmesi mümkün değildir.⁷²

Kuşkusuz dinde Allah'a inanmanın gayesi güven olup güven kaynağı da Allah'tır. Öyle ki Allah'a bağlılığının ifadesi olarak “iman” kelimesi “güven-

⁶⁸ Hökelekli, *Psikoloji ve Din Eğitimi Yönüyle İnsani Değerler*, 211.

⁶⁹ Tarhan, *İnanç Psikolojisi ve Bilim*, 171.

⁷⁰ Onaran *Çalışma yaşamında güdülenme kuramları*, 14; İnanç-Yerlikaya, *Kişilik Kuramları*, 316.

⁷¹ Maslow, *İnsan Olmanın Psikolojisi*, 58.

⁷² Kula, “Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi Bağlamında Toplumda Bireylerin Güvenlik Algısı ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki”, 196-197; Kutub, *İslam'a Göre İnsan Psikolojisi*, 98-99; Burger, *Kişilik*, 432; Smith vd., *Psikolojiye Giriş*, 479; İnanç-Yerlikaya, *Kişilik Kuramları*, 316.

me, güvende olmak, güven vermek ve tehlikeye maruz kalmamak anlamlarına gelir. Buradaki güven insandan Allah'a ondan da insanlara ulaşan bir olgudur.⁷³ Dolayısıyla Allah'a inanmak ve ona bağlanmakla başlayarak, inananlara ulaşan güven, kendisini insanda ve bireyler arasında fiilen göstermek durumundadır. Yani kişi, iman ederek sosyal anlamda güven verir ve kendini güvence altına alır. Çünkü imanı kabul eden kişi toplumda dini yapıya mensup olmakta dışardan gelecek tehlikelere karşı güven içerisindeyken, kendi içinde diğer müminlerin düşmanlığına karşı kendini güvence almaktadır.⁷⁴ Zaten Kur'an'ın indiği döneme bakıldığında iman kavramının o zamanın kabileleri arasındaki düşmanlıklardan dolayı ihtiyaç hissettikleri en temel duygu olan emniyet ve güveni tesis etmeye yönelik olduğu görülür.⁷⁵

Kur'an-ı Kerim, Allah'a iman bağlamında kişi dokunulmazlığını hiçbir etnik ayrıma gitmeden, hiçbir inanç ve düşünce mensubiyeti gözetmeden korumayı amaçlamış, insanı haksız yere öldürmeyi en büyük günah saymıştır.⁷⁶ Allah sadece bununla kalmamış, can güvenliğini sağlamaya yönelik önlemler de almıştır. Mesela Kur'an-ı Kerimde geçen, "Kim bir mümini kasten öldürürse, cezası, içinde ebedî kalacağı cehennemdir..." (Nisâ, 4/93), "İsrailoğulları'na şöyle yazmıştık: "Bir cana kıymaya veya yer yüzünde fesat çıkarmaya karşılık olması dışında, kim bir kimseyi öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir can kurtarırsa bütün insanların hayatını kurtarmış gibi olur." (Mâide, 5/32), "Haklı bir sebep olmadıkça Allah'ın dokunulmaz kıldığı cana kıymayın." (İsrâ, 17/33) ayetleri Allah'a iman bağlamında insan hayatının nasıl korunduğunu ortaya koymaktadır.

Hz. Peygamberin "Allah'a yemin ederim ki, bir müminin öldürülmesi, Allah katında, dünyanın zevâl bulup yok olmasından daha büyük (bir hâdise)dir." Zira mümin, insanların kanları ve malları konusunda güvendikleri, elinden ve dilinden emin oldukları kimsedir." (İbn Mâce, "Fiten", 2), "Komşusu kötülüğünden emin olmayan kimse, mümin değildir." [Buha-

⁷³ Yavuz, *Günümüzde İnançın Psikolojisi*, 198.

⁷⁴ Alper, *İmanın Psikolojik Yapısı*, 101.

⁷⁵ Ömer Aydın, *Kur'an-ı Kerim'de İman-Amel İlişkisi* (İstanbul: İşaret Yayınları, 2016), 21.

⁷⁶ Muhsin Demirci, *Kur'an'a Göre İnsan ve Sorumlulukları* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2010), 119.

ri] hadisleri Allah'a imanın insan güvenliğini sağlama noktasındaki işlevselliğini ortaya koymaktadır.

5.3. Sevgi Gereksinimi

İnsanın sevgi duygusu doğuştan gelmekte ve diğer duygularından önce bu duygusu gelişmektedir.⁷⁷ Özellikle insanların birbirlerine bağlanmasında sevginin özel bir yeri vardır.⁷⁸ Maslow'a göre sevgi, duygusu olmadan insanın tekâmülünü gerçekleştirmesi mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla fizyolojik ve güvenlik gereksinimlerinin karşılanması, insanın mutlu olmasının garantisi değildir. Çünkü fizyolojik ve güvenlik ihtiyaçlarının yeterli düzeyde karşılanması bir süre sonra sevme, sevilme ve ait olma ihtiyaçlarını ortaya çıkarmaktadır. Bu aşamada insan yoğun bir şekilde arkadaş ve sevgili eksikliğini hissetmektedir.⁷⁹ Ancak insanlar için sadece birileri tarafından sevilme bu ihtiyacın karşılanması için yeterli olmamaktadır. Bireyin gelişme ihtiyacının karşılanması için sevme ihtiyacının da karşılanması gerekir. Maslow bu durumu, sevgi almak ve sevgi vermek olarak ifade etmektedir.⁸⁰ Esasında bir önceki ihtiyaç olan güven gereksinimi ile sevgi gereksiniminin arasında birbirini tamamlayan doğrusal bir ilişkinin olduğu görülür. Çünkü sevginin olmadığı yerde güvenden bahsetmek mümkün değildir. Öyle ki birey özellikle sevdiğiyle güven içerisinde olur ve güvendiğiyle rahat bir ilişki kurar.

Kur'an-ı Kerim'de Allah'a iman, sevgi temeline oturtulmakta ve imanın en temel duygularından biri olarak kabul edilmektedir. İçinde sevginin bulunmadığı bir imanın varlığından bahsetmek mümkün değildir. Öyle ki bu kavram, Kur'an-ı Kerim'de seksen sekiz defa geçmiş ve Hz. Yusuf kıssasında tek bir yerin dışında erkek ile kadın arasındaki ilişki ile ilgili olarak ele alınmamıştır.⁸¹

Kur'an'da Allah ile insan arasındaki sevgi karşılıklı olarak ele alınmak-

⁷⁷ Hökelekli, *Psikoloji ve Din Eğitimi Yönüyle İnsani Değerler*, 23-24; Alper, *İmanın Psikolojik Yapısı*, 91.

⁷⁸ Peck, Scott, *Az Seçilen Yol*, çev: Rengin Özer (İstanbul: Akaşa Yayınları, 1998), 81.

⁷⁹ JBurger, *Kişilik*, 433.

⁸⁰ Onaran, *Çalışma yaşamında güdülenme kuramları*, 14.

⁸¹ Alper, *İmanın Psikolojik Yapısı*, 112.

tadır. “O, çok bağışlayandır, çok sevendir.” (Buruc, 85/14) ayeti, Allah’ın insanları sevdiğini açık bir şekilde vurgulamaktadır. Aynı şekilde mü’minlerin de Allah’ı sevdiği ve Allah sevgisinin, Allah’a imanın varlık şartları içinde en önemli etkenlerden biri olduğu hususunu; “...Mü’minlerin Allah’a olan sevgisi daha güçlü bir sevgidir....” (Bakara, 2/165), “İnanıp salih amel işleyenler için Rahman (gönüllere) bir sevgi koyacaktır.” (Meryem, 19/96), ayetleri açık bir şekilde vurgulamaktadır. Tevbe suresi 9. ayetinde müminin Allah’ı her şeyden daha fazla sevmesi gerektiği belirtilmiştir.⁸²

İnsandaki Allah sevgisi bilinenin dışında bir sevgiyi ifade etmez. Nasıl ki insanın sevdiğine ait her şeye değer vermesi ve onlara değer yüklü anlamlar yüklemesi bu noktada insan benliği ile ilgili ise, Allah’a yönelik sevgi de O’nun yaratığı diğer insanlara, nesnelere ve varlıklara yayılmaktadır. İşte Allah sevgisi insanın diğer varlıklara sevgi duymasını temin eder.⁸³ Dolayısıyla iman edenlerin Allah’a duyduğu sevgi, müminlere ve Allah’ın yaratığı her şeye yayılmalıdır. Zaten Allah, inananların iman açısından kardeş olduğunu açık bir şekilde vurgulamaktadır. Hz. Nuh’un oğlu için “O benim ailemendendir” (Hud, 11/45), demesine karşılık Allah’ın; “...o senin ehliinden değildir.” (Hud, 11/46), diye cevap vermesi, bununla beraber, “Mü’minler ancak kardeşirler...” (Hucurât 49/10, “Onlardan (muhacirlerden) önce o yurda (Medine’ye) yerleşmiş ve imanı da gönüllerine yerleştirmiş olanlar, hicret edenleri severler. Onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar. Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler.” (Haşr, 59/9) ayetleri, Allah’a iman edenlerin birbirine bağlı olan ve birbirlerini seven kişiler olduklarını açık bir şekilde vurgulamaktadır.

İmanın sevgi boyutunun Hz. Peygamber’in hadislerinde de üzerinde önemle durulan konuların başında geldiği görülür. O, kendisine sorulan, “İman nedir sorusuna karşılık; Sana Allah ve Resulünün, bu ikisi dışındaki her şeyden sevimli olmasıdır” (Ahmed b. Hanbel, IV, 11) buyurması dikkate değerdir. “İman etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe

⁸² Ali İmran 3/159; Ali İmran, 3/146; Ali İmran, 3/76; Maide, 5/42; Ali imran3/32,57, Enam, 6/141; Nahl, 16/23;

⁸³ Alper, *İmanın Psikolojik Yapısı*, 118.

de iman etmiş olamazsınız.” (Müslim, İmân, 93), “Kendisi için sevdiği şeyi, komşusu veya arkadaşı için sevmeyen mümin değildir.” [Müslim) hadisleri diğer inananlar için sevgi beslemenin imanın bir göstergesi olduğunu ortaya koyar.⁸⁴ Bu açıklamalardan sonra görüldüğü üzere insanın mümin olabilmesi için muhib olması gerekir.

5.4. Saygınlık Gereksinimi

Saygı gereksinimi, insanın kendini yeterli, başarılı, beğenilme gereksinimidir. İnsanlar, diğerleri tarafından tanınmaya ve takdir edilmeye ihtiyaç duyarlar. Saygı ihtiyacının karşılanması bireyin kendini yeterli, değerli görmesi ve kendine güven duymasında önemli bir faktördür. Saygı ihtiyacının karşılanmaması bireylerde birçok olumsuz duygunun ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir.⁸⁵ Maslow'a göre kişinin kendini gerçekleştirebilmesi için saygı gereksiniminin giderilmesi gerekir. Maslow, saygı gereksinimini iki kategoriye ayırır. Birincisi insanın kendine olan saygısı, ikincisi ise başkaları tarafından saygı görme arzusu'dur.⁸⁶

Allah insanın maddi ve manevi kişiliğine değer verdiğini “Biz insanı en güzel biçimde yaratmışızdır” (Tîn, 95/4) ayetiyle buyurmaktadır. O, evreni insanın gayelerini gerçekleştirmesine hizmet eden bir emare olarak sunmuştur.⁸⁷ Allah, insanı ve ona ait tüm değerleri korumayı amaç edinmiş ve güvence altına almıştır. Bu bağlamda ahlakî düşüklük ifade eden; insanı çekiştirme, küçük görme ve özel hayatını araştırma gibi eylemler yasaklanmıştır. Buna ilişkin yasağın da “Ey iman edenler! Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın...” (Hucurât, 49/12) ayetinde açık bir şekilde vurgulandığı görülmektedir. Başka bir ayette de; “Ey iman edenler! Bir topluluk bir diğerini alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da diğer kadınları alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Birbirinizi karalamayın, birbirinizi (kötü) lakaplarla çağırmayın...”

⁸⁴ Hökelekli, *Psikoloji ve Din Eğitimi Yönüyle İnsani Değerler*, 30-31.

⁸⁵ Burger, *Kişilik*, 433-434; Kutub, *İslam'a Göre İnsan Psikolojisi*, 104.

⁸⁶ İnanç-Yerlikaya, *Kişilik Kuramları*, 319.

⁸⁷ İbrahim, 14/33; Şaban Ali Düzgün, *Sosyal teoloji* (Ankara: Lotus Yayınları, 2012), 116-117-127-128.

(Hucurât, 49/11) ayetinde, insanların birbirlerine saygı göstermeleri gerektiği açık bir şekilde belirtilmiştir. Zira insan başkalarının varlığını dikkate almakla saygıyı önemsemektedir. Kur’ân “Size bir selâm verildiği zaman, ondan daha güzeliyle veya aynı selâmla karşılık verin. Şüphesiz Allah, her şeyin hesabını gereği gibi yapandır.” (Nisa, 4/86) ayetiyle kim olursa olsun bir kimse selam verdiğinde ona daha iyisi ile ya da en azından aynıyla selam vermeyi özendirerek, saygılı toplumun tutumunu toplumun her kesiminde yaygınlaşmasını sağlamaktadır. Kur’ân toplumdaki kutuplaşmaların önüne geçmek için diğer insanların kabul ettiği kusurlara saldırmamak, onları aşağılamamak ve saygılı davranmak gerektiğini açık bir şekilde emreder.⁸⁸ Bu noktada “Onların, Allah’ı bırakıp tapındıklarına sövmeyin...” (En’am, 6/108) ayetiyle de uyarı yapmaktadır.

5.5. Kendini Gerçekleştirme Gereksinimi

Maslow’a göre insanlar bilinçli olarak/olmayarak kendilerini gerçekleştirmek için çabalamaktadırlar. Kendini gerçekleştirme, bireyin, kendi yeteneklerini, fiziksel, sosyal ve duygusal gereksinimlerini tam anlamıyla bütünleştirerek, kendini en yüksek düzeyde var edecek biçimde kullanması anlamlarını içermektedir.⁸⁹ Bir kişinin kendini gerçekleştirebilmesi, en temel ihtiyaçlarının giderilmesine bağlıdır. Nitekim en yüksek ihtiyaç olan kendini gerçekleştirme ihtiyacının karşılanması için en iyi şartların da mevcut bulunması gerekmektedir.⁹⁰ Kendini gerçekleştiren insanın özellikleri, gerçeği iyi algılama, kendini, başkalarını ve doğayı giderek daha çok kabullenme, bağımsızlıkta artış, kültürleşmeye karşı direnç, büyük ölçüde takdir etme tazeliği, daha derin daha belirgin kişilerarası ilişkiler, daha demokratik karakter yapısı olarak belirlenmiştir.⁹¹ Ayrıca yapıcı, insanlara karşılıksız olarak fayda sağlayan ve hayatı anlamlı gören insanlar da kendini ger-

⁸⁸ Hökelekli, *Psikoloji ve Din Eğitimi Yönüyle İnsani Değerler*, 47-48.

⁸⁹ Richard S. Sharf, *Psikoterapi ve psikolojik danışma kuramları: Kavramlar ve örnek olaylar* Çev. ed. Nilüfer Voltan Acar (Ankara: Nobel Yayınevi. 2011).

⁹⁰ Abraham Maslow, *Motivation und Persönlichkeit*, Walter-Verlag AG, Olten, 1977, s. 153-154.

⁹¹ Jones, *Danışma Psikolojisi Kuramları*, 31; Smith, vd. *Psikolojiye Giriş*, 479.

çekleştirmiş insan olarak kabul edilmiştir.⁹² Bu ihtiyacın tatmin biçimleri kişiden kişiye değişkenlik göstermektedir.

Allah'a iman bağlamında ele alındığında dinin temel hedefinin bütün inananları kendini gerçekleştiren bir birey olmalarını sağladığı anlaşılmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de kendilerini gerçekleştiren insanların özellikleri birçok ayette belirtilmiştir. Mesela, iyiliği emredip kötülükten alıkoymak⁹³, boş işlerden yüz çevirmek⁹⁴, yararlı işler yapmak⁹⁵, şahitliklerini dosdoğru yapan⁹⁶, yalana şahitlik etmeyen, faydasız boş bir şeyle karşılaştıkları zaman, vakar ve hoşgörü ile geçip gidenler⁹⁷, öfkelerini yenerler, insanları affederler⁹⁸, yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürürler. Cahiller onlara laf attıkları zaman, "selâm!" der (geçer)ler⁹⁹, kendi canları çekmesine rağmen yoksula, yetime ve esire yedirirler. Bunun karşılığında da bir teşekkür ve karşılık beklemezler¹⁰⁰, hayırlarda ileri geçmek için yarış ederler,¹⁰¹ şeklinde tasvir edilmiştir. Dolayısıyla Allah'a imanın en önemli hedeflerinden biri de kendini gerçekleştiren insanları yetiştirmektir.

Sonuç

İslâm düşünce tarihinde kelâm ekolleri arasında iman kavramı için farklı tanımlar yapılmıştır. Mu'tezile, Hâriciler ve Ashabu'l hadisten bazıları, imanın kalp ile tasdik dil ile ikrar ve amel olduğunu söylerken, Eş'arîlik ve Mâtürîdîlik ekolü imanın tasdik olduğunu belirtmişlerdir. Buna karşılık Kur'ân'da iman kavramı, hem düşünce hem duygu hem de amel boyutlarıyla bir bütün olarak ele alınmaktadır.

Yapılan bilimsel araştırmalar insanın inanan bir varlık olduğunu ve bunun önlenemez olduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla bir yaratıcıya iman

⁹² Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı/Psikolojinin Temel Kavramları* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1990), 235-237.

⁹³ Âl-i İmrân, 3/110.

⁹⁴ Mu'minûn, 23/3.

⁹⁵ Ahkâf, 46/15.

⁹⁶ Meâric, 70/33.

⁹⁷ Furkân, 25/72.

⁹⁸ Âl-i İmrân, 3/134.

⁹⁹ Furkân, 25/63.

¹⁰⁰ İnsan, 76/8-9.

¹⁰¹ Fâtır, 35/32.

etme, bireyin hayatına devam edebilmesi, mutlu olması ve kişiliğini geliştirmesi açısından bir ihtiyaç olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda dinlerin ortaya koymaya çalıştıkları Tanrı'ya imanın sağlam temeller üzerinde inşa edilebilmesi için Allah ile birlikte insanın da ciddi bir şekilde ele alınıp araştırılmasını zorunlu kılmaktadır. Öyle ki Kur'ân'da Allah'a iman işlendiği zaman insanın psikolojik bir çok yönüne vurgu yapılmıştır. Dolayısıyla Allah-insan ve âlem ilişkisini inceleyen kelâm ilminin sağlıklı bir varoluş teolojisi ortaya koyabilmesi için Allah kadar insanı da konu edinmesi ve insanın fizyolojik ve psikolojik yönleri üzerinde durarak, psikoloji ilminin verilerinden yararlanması gerekmektedir.

Kelâm-Psikoloji etkileşimi bağlamında ele aldığımız çalışmada Allah'a imanın psiko-sosyal temellerini, psikolojinin önemli isimlerinden biri olan Abraham Harold Maslow'un "Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi" ismiyle ünlü motivasyonel kuramı üzerinden inceledik. Bu noktada ortaya çıkan en önemli sonuç, Allah'a imanın insanın bütün yönlerine hitap eden yapısının ortaya çıkması olmuştur. Maslow'un hiyerarşisinde davranışın motive edicileri olarak belirlediği gereksinimlerin Allah'a iman bağlamında giderildiğini dolayısıyla imanın salt entelektüel veya zihinsel bir çabadan ibaret olmadığı anlaşılmıştır.

Maslow' belirtmiş olduğu temel ve sosyal ihtiyaçların giderilmesinin insanın kendini gerçekleştirme açısından zorunlu olduğunu belirtmiştir. Bu görüşüne katıldığımız Maslow'un insanın sağlam bir imana ulaşması için ilk etapta belirlenen temel ihtiyaçlarının giderilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde imana ulaşma noktasında tam bir tatminin olmayacağını söyleyebiliriz. Bununla beraber Allah, en temel ihtiyaçtan başlayarak insanı en mükemmel varlığa ulaştırma noktasında iman kavramını hayatla iç içe olan boyutuyla insana aktarmıştır. Maslow'un fizyolojik ihtiyaçlar çerçevesinde belirlediği açlık, cinsellik ve uyku gibi fizyolojik ihtiyaçların Allah'a iman bağlamında karşılanmıştır. Fizyolojik ihtiyaçların karşılanması iman bağlamında iki yönlü seyretmiştir. Birincisi bu ihtiyaçların tamamının Allah tarafından yaratılması ve insanın hizmetine sunulması, ikincisi ise birçok nedenden dolayı ihtiyaçlarını gideremeyenlerin Allah'a iman ederek bu ihtiyaçlarını gidermeleridir. Şöyle ki kişi Allah'a iman eden kişi bu iman gereği birçok sorumluluk yüklenmekte ve imkanı olduğu takdirde diğer mü-

minlere sahip olduklarından faydalandırmaktadır. Kişi şayet Allah'a iman etmezse imanın gerekliliği olarak kabul edilen başkalarının ihtiyaçlarını gidermeye nail olamayacaktır. İnananlar bu yardımları Allah inancı gereği yaptıklarından dolayı insanın fizyolojik ihtiyaçlarını Allah gidermiş olmaktadır. Böylece Allah, insanla arasında oluşturmak istediği gerçek imanın ilk adımını fizyolojik ihtiyaçlarını gidererek sağlamıştır.

İmanın kelime anlamından da işlendiği üzere Allah'a imanın temel hedefinin insanın can ve mal güvenliğinin sağlanması ve bu konuda Allah'ın bütün insanlara iman bağlamında yükümlülükler yüklemesidir. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi bağlamında ele alındığında Allah'a imanın insanın ikinci önemli gereksinimi olan güvenliği sağladığı görülmektedir. İmanla insanların güvenliğini sağlayan Allah, insanı bu kaygıdan kurtararak daha ileri bir duygu yaşamasını sağlamaktadır. Allah'a imanın en temelinde sevginin olduğunu vurgulayan Kur'an, Allah'ın insanı sevdiği, insanın da Allah'ı sevmesi gerektiği üzerinde durmuş, bununla beraber insanların birbirlerini sevmesini de zorunlu kılmıştır. Böylece Maslow'un piramidinde yer alan sevmeye ve sevilme ihtiyacının Allah'a iman bağlamında giderilmiş olduğu ortaya çıkmaktadır.

Allah'ın insanı saygın bir varlık kıldığı, bundan dolayı da Allah'a iman eden herkesin de insana saygı duyması gerektiği açık bir şekilde vurgulanmıştır. İnsanın şeref ve onurunu zedeleyici her türlü eylemi yasaklayan Kur'an, Maslow'un piramidinde yer alan saygı gereksinimini açık bir şekilde gidermektedir. Zaten Allah'a iman olarak kabul ettiğimiz İslâm'ın temel hedefi her yönüyle mükemmel bir insan oluşturmaktır. Maslow'un kendini gerçekleştiren bireyin özelliklerini aynı zamanda Kur'an, rahmanın kulları, Allah'ın razı olduğu kullar tanımlamasıyla ortaya koymaktadır.

Allah-birey-toplum üçgeninde gerçekleşen iman sürecinde insan hep merkezi konumda yer almıştır. Kur'an, Allah'a iman bağlamında kendilerini gerçekleştirmeleri için bedensel, zihinsel ve duygusal yönleriyle insanların imkân çerçevesinde her türlü ihtiyacını karşılamaktadır. Allah'a iman eden bir insanın bunları hayatında hissetmesi Allah'a olan bağlılığı ve ona iman etme noktasında bir üst seviyeye taşıyacağı aşikârdır. Dolayısıyla Allah'a giden yolun insandan geçtiğini, insanı ve onun ihtiyaçlarını dışlayan salt

entelektüel bir çaba olarak kalan imanın insan hayatında herhangi bir karşılığının olmadığını/olmayacağını söyleyebiliriz.

Kaynakça

- Alper, Hülya. *İmanın Psikolojik Yapısı*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2007.
- Aydın, Ali Rıza. “İnanma İhtiyacı ve Dinî Ritüellerin Psikolojik Değeri” *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 9/3 (2009).
- Aydın, Ömer. *Kur’ân-ı Kerim’de İman-Amel İlişkisi*. İstanbul: İşaret Yayınları, 2016.
- Ayten, Ali. *Psikoloji ve Din*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2017.
- Bağdâdî, *Kitâbu Usûli’l-Din*. İstanbul: Matbaatu’l-Devle, 1928.
- Burger, Jerry M. *Kişilik*, trc. İnan Deniz Erguva Sarıoğlu (İstanbul: Kaknüs Psikoloji Yayınları, 2006.
- Cebeci, Suat. *Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dini İletişim*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2015.
- Cüceloğlu, Doğan. *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Yy , Ty.
- Cüceloğlu, Doğan. *İnsan ve Davranışı/Psikolojinin Temel Kavramları*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1990.
- Demir, Osman. *Kâdi Abdülcebâr’da İnsan Psikolojisi*. Bursa: Emin Yayınları, 2013.
- Demirci, Muhsin. *Kur’ân’a Göre İnsan ve Sorumlulukları*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2010.
- Derin, Süleyman. “Manevi Psikoloji Ve Gazali” İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012.
- Düzgün, Şaban Ali. *İslâmi ilimlerde Metodoloji Meselesi*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2014.
- Düzgün, Şaban Ali. *Din Birey ve Toplum*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2012.
- Düzgün, Şaban Ali. *Sosyal teoloji*. Ankara: Lotus Yayınları, 2012.
- Ebu Hanife. *el-Vasiyye*. neşr. Mustafa Öz. İstanbul: İFAV Yayınları 2016.
- Ebu Mansur el-Mâturidî. *Kitâbu’t-Tevhid*. thk. Bekir Topaloğlu, Muhammed Aruci. İstanbul: Dâru’s-Sâdir, Lübnan, Mektebetu’l-İrşâd, 2001.
- Ebu’l-Bekâ el-Kefevî, *el-Külliyât*, thk. Adnan Derviş. Beyrut: Müessesetu’r-Risâle, 1998.

- Edward E. Smith, Susan Nolen Hoeksema, Barbara Fredrickson, Geoffrey R.Loftus, *Psikolojiye Giriş*, çev. Öznür Öncül, Deniz Ferhatoğlu. Ankara: Arkadaş Yayınları, 2016.
- el-Bâkılânî, Ebu Bekr Muhammed. *el-İnsâf*. thk. Muhammed Zâhid Kevserî. (Kahire: Mektebetu'l-Ezheriyyetu li't-Turâsi, 2000.
- el-Bâkılânî, Muhammed Tayyib. *Kitâbu Temhid'il-Evâilî ve Talhisi'd-Delâil*, thk İmaduddin Ahmed Haydar. Beyrut: Müessesetu Kutubi's-Sekâfiyye, 1987.
- el-Cüveynî, Ebu'l Meâlî. *Kitâbu'l-İrşad*. thk. Muhammed Yusuf Musa. Mısır: Mektebetu Hanci 1950.
- Elik, Hasan. *İnsan Ekseni Din* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2012.
- el-İsfahânî, Râgib. *el-Müfredât fi garibi'l-Kur'an*,. Yy: Mektebetu Nizar Mustafa el-Baz , Ty.
- Erich Formm. *Psikanaliz ve Din*. çev. Elif erten. İstanbul: Say Yayınları,2012.
- Eş'ari. *Kitâbu'l-Lüma' fi'r-Reddi ala Ehli'z-Seyğ ve'l-Bida'*. thk Hammud Ğuraba,. Matbaatu Mısriyye, 1955.
- Fazlur Rahman. İslâm. çev. Mehmet Aydın- Mehmed Dağ. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Fîrûzâbâdî, Ebu Tâhir Muhammed b. Yakub . *el-Kâmûsu'l-mubit*, Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2005.
- Güler, İlhami. *İman Ahlak İlişkisi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010.
- Henry C. Link. *Çağımızda Dine Dönüş*. İstanbul, Degâh Yayınları,1979.
- Hökekleli, Hayati. *Psikoloji ve Din Eğitimi Yönüyle İnsani Değerler*. İstanbul: Dem Yayınları, 2013.
- Izutsu, Toshihiko. *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*. İstanbul: Pinar Yayınları, 2013.
- Izutsu, Toshihiko. *Kur'an'da Tanrı ve İnsan*. çev. M. Kürşad Atalar. İstanbul: Pinar Yayınları, 2012.
- İbn Ebi Şeybe, *Kitabu'l-iman*, nşr. el-Albanî, (Dimaşk ts..
- İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*. Kahire: Dâru'l Maarif, Ty. 1.
- İbnü'l-Murtazâ, Ahmed b. Yahya. *Tabakâtü'l-Mutezile*. nşr. S. Diwald Wilzer. Beyrut: 1960.
- İnanç Banu Yazgan-Yerlikaya, Esef Ercüment. *Kişilik Kuramları*. Ankara: PE-GEM Akademi, 2016.

- Kaplan, Hasan. *Dini İnanç, Şüpbe ve İnançsızlık*. edit. Halil Apaydın. İstanbul: Lisans Yayıncılık, ty.
- Karacoşkun, Doğan. “Dini İnanç-Dini Davranış İlişikisine Sosyo-Psikolojik Yaklaşımlar”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 4/2 (2004).
- Karacoşkun, M. Doğan. “Dini İnanç-Dini Davranış İlişikisine Sosyo-Psikolojik Yaklaşımlar”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4/2 (2004).
- Kemal Okumuş, Namık. *Eşref'ten Eşfel'e İnsanın Serüveni*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2015.
- Kerim, Yavuz. “Dini İnançın Gelişmesinde Nativizm ve Tecrübecilik Problemi” *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Tetkikler Dergisi*. 7(1986).
- Kula, Sedat. “Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi Bağlamında Toplumda Bireylerin Güvenlik Algısı ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki”, *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 6/12 (2015).
- Kutub, Muhammed. *İslâm'a Göre İnsan Psikolojisi*. çev. Akif Nuri. İstanbul: Esmâ Yayınları, 1973.
- Maslow, Abraham H. *Dinler Değerler, Doruk Deneyimler*, çev. H.Koray Sönmez. Kuraldışı Yayınları-1996.
- Maslow, Abraham. *İnsan Olmanın Psikolojisi*. çev. Okhan Güngüz. İstanbul: Kuraldışı Yayınları, 2019.
- Maslow, Abraham. *Motivation and Personality*, Second Edition, Harper and Row, Publishers, New York 1970.
- Maslow, Abraham. *Motivation und Persönlichkeit*, Walter-Verlag AG, Olten, 1977.
- Mengüşoğlu, Takiyettin. *İnsan Felsefesi*. Ankara: Doğubatu Yayınları, 2015.
- Anaran, Oğuz. *Çalışma yaşamında güdülenme kuramları*. Ankara: Sevinç Matbaası, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 470.
- Özcan, Hanifi. *Epistemolojik Açıdan İman*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2012.
- Paul Tillich, *İmanın Dinamikleri*. çev. Fahrullah Terkan, Salih Özer. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014.
- Peker, Hüseyin. “Olumlu Şahsiyet Özellikleri ve Din”. *OMÜİF Dergisi*, 1(1986).
- Peker, Hüseyin. *Din Psikolojisi*, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2003.
- Râgıb el-İsfahânî, *Müfredetu elfâzi'l-Kur'an*, thk. Safvan Adnan Davûdî. Beyrut: Daru's-Semiyye, 2009.

- Richard Nelson-Jones. *Danışma Psikolojisi Kuramları*. edit. Füsün Akkoyun. (Yy: Yy, 198)
- Sa'duddîn Taftazânî, *Şerbu'l-Akâid*. thk Ali Kemal. Lübnan: İhyâu't-Turâsî'l-Arabiyyi, 2014.
- Schopenhauer, *Din Üzerine*. çev. Ahmet Aydoğan. İstanbul: Say Yayınları, 2015.
- Sharf, Richard S. Psikoterapi ve psikolojik danışma kuramları: Kavramlar ve örnek olaylar Çev. ed. Nilüfer Voltan Acar. Ankara: Nobel Yayınevi. 2011.
- Sunar, Lütfi - Karagöz, Latif. *İnsanı Yeniden Düşünmek* . Ankara: İlem Yayınları 2019.
- Şentürk, Habil. *İslâmi Hayatın Psikolojik Temelleri*. İstanbul: İz Yayıncılık 2013.
- Tarhan, Nevzat. *İnanç Psikolojisi ve Bilim*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2019.
- Topbaş, Eriman. *Dindar Beyin*. Ankara: Panama Yayınları, 2013.
- Tunç, Cihat. "Yüce Allaha İman ve Bunun Önemi", *EÜİFD*, 2(1985).
- Yar, Erkan. "Allah'ın İsimlerinin İnsanın Kişilik Gelişimine Etkisi". thk. Yavuz Ünal vd. (Uluslararası Kişilik Ve Karakter İnşasında Dinin Yeri Sempozyumu, Ordu: Ordu İlahiyat Fakültesi, 2016.
- Yavuz, Kerim. *Günümüzde İnançın Psikolojisi*. Ankara: Boğaziçi Yayınları, 2013.